

Ενάντια στους εικονομάχους:

Όταν ο Μέγας Κωνσταντίνος (το 330 μ.Χ.) μετέφερε την πρωτεύουσα του κράτους του στην Κωνσταντινούπολη, απέσπασε την Κρήτη από την Κυρήνη και την ενέταξε στην Ιλλυρία. Στα 336, την άφησε κληρονομιά στον γιο του, Κώνσταντα. Δυο γενιές αργότερα, στα 395 μ.Χ., περιελήφθη στο Ανατολικό Ρωμαϊκό κράτος. Ο Ιεροκλής (ιστορικός και γεωγράφος του ΣΤ' αιώνα), στο έργο του «Συνέκδημον», καταγράφει 21 κρητικές πόλεις (οι πιο πολλές αρχαίες που όμως συνέχιζαν να υπάρχουν) και το νησί Κλαύδος (σημερινή Γαύδος). Και τότε, πρωτεύουσα εξακολουθούσε να είναι η Γόρτυνα.

Όταν η Βυζαντινή αυτοκρατορία διαιρέθηκε σε θέματα, η Κρήτη αποτέλεσε ξεχωριστό θέμα με στρατηγό διοικητή. Εκκλησιαστικά, πέρασε στην εποπτεία της Ρώμης, αν και πολλοί Κρητικοί ιεράρχες μετείχαν στις τέσσερις πρώτες από τις οικουμενικές συνόδους. Τον Θ' αιώνα, στο νησί υπήρχαν εννιά επισκοπές.

Η γαλήνη και η ησυχία διαταράχτηκαν πρώτη φορά στα 623, όταν το νησί δέχτηκε επιδρομή Σλάβων που έφτασαν ως εκεί με πλοiάρια. Αποκρούστηκαν μάλλον εύκολα και σκόρπισαν. Μια γενιά αργότερα, στα 651, η Κρήτη δέχτηκε την επίθεση των Αράβων του χαλίφη Μωαβία, ενώ τον μεθεπόμενο χρόνο (653) λεηλατήθηκε από τους Αραβες του Αβού Αλούρ. Πέρασαν είκοσι χρόνια ώσπου να ξαναφανούν οι Σαρακηνοί. Ήταν το 674, όταν μοίρα του αραβικού στόλου που έπλεε εναντίον της Κωνσταντινούπολης κατέλαβε τον Χάρακα (στον κόλπο της Σούδας) και εκεί ξεχειμώνιασε.

Όταν στα χρόνια του Λέοντα Γ' Ίσαυρου (717 – 741) ξέσπασε η εικονομαχία, η Κρήτη τάχθηκε στο πλευρό των εικονολατρών και οι Κρητικοί πύκνωσαν τις τάξεις του στρατηγού Κοσμά που στασίασε και βάδισε εναντίον της Κωνσταντινούπολης. Οι επαναστάτες εξοντώθηκαν αλλά οι Κρητικοί συνέχισαν να εναντιώνονται στην εικονομαχία. Ο αυτοκράτορας θεώρησε ότι αυτή η αντίδραση ξεκινούσε από την παπική Ρώμη και ενέταξε την Κρήτη στην εποπτεία του πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης.

Ο Απόχαμπος φάνηκε στο νησί στα 823.

Τα 138 αραβικά χρόνια:

Στις αρχές του Θ' αιώνα, στο Βυζάντιο είχε για τα καλά φουντώσει η μάχη για την εξουσία. Ο για δυο μήνες αυτοκράτορας Σταυράκιος ανατράπηκε από τον Μιχαήλ Ραγκαβέ στα 811. Ο Ραγκαβές ανατράπηκε από τον Λέοντα (τον Ε') στα 813. Ο Λέων δολοφονήθηκε ανήμερα Χριστούγεννα του 820 από συνωμότες του Μιχαήλ Β' Τραυλού που πήρε τον θρόνο. Βρήκε μπροστά του τον Θωμά Σλάβο που επίσης είχε αυτοανακηρυχθεί αυτοκράτορας και ζητούσε βοήθεια από τους Άραβες στην προσπάθειά του να πάρει την Κωνσταντινούπολη. Ο Θωμάς θανατώθηκε στα 823, χρονιά που ήδη στη Μεσόγειο ο κύβος είχε ριφθεί: Οι Άραβες (οι Σαρακηνοί των Βυζαντινών) είχαν αποκρουστεί στην Ανατολή, προέκυψαν απειλητικοί από τη Δύση.

Επί ρωμαιοκρατίας, η Κόρντοβα (Κορδούη για τους Έλληνες) υπήρξε μεγάλη και ένδοξη πόλη της ισπανικής Ανδαλουσίας. Εξελιχθηκε σε πρωτεύουσα του αραβικού χαλιφάτου των Ομμεϊαδών και ιερή πόλη του Ισλάμ, η Μέκκα της Δύσης, όπως αποκλήθηκε. Στις αρχές του Θ' αιώνα, επανάσταση ξέσπασε στους κόλπους του χαλιφάτου. Ο χαλίφης Αλ Χακάμ (796 – 822) μπόρεσε και την αντιμετώπισε με επιτυχία. Οι επαναστάτες αναγκάστηκαν να φύγουν στη Βόρεια Αφρική μαζί με τις οικογένειές τους. Αρχηγός των φυγάδων ήταν ο Αμπού Χάφς Ομάρ, ο για τους Βυζαντινούς Απόχαψις. Στα 816, πήραν την Αλεξάνδρεια αλλά δεν ένιωθαν ασφαλείς. Στα 823, αποφάσισαν το μεγάλο τόλμημα.

Ο στόλος του Αμπού Χάφεζ Ομάρ φάνηκε στα νότια της Κρήτης κι έκανε απόβαση στον όρμο Ψαρή Φοράδα, στα όρια της σημερινής επαρχίας Βιάννου, στα νοτιοανατολικά του σημερινού νομού Ηρακλείου. Βγήκαν οι πολεμιστές, βγήκαν και τα γυναικόπαιδα κι ο Ομάρ διέταξε κι έκαψαν τα πλοία τους. Ή το νησί θα γινόταν νέα πατρίδα τους ή θα πέθαιναν εκεί. Τρόπος να γυρίσουν πίσω δεν υπήρχε.

Οι Σαρακηνοί ξεκίνησαν συστηματική κατάληψη της Κρήτης. Η Γόρτυνα ξεθεμελιώθηκε κι ο αρχιεπίσκοπος Κύριλλος θανατώθηκε. Όλες οι εκκλησίες του νησιού κατεδαφίστηκαν, ενώ οι κάτοικοι έσπευδαν να δηλώσουν μωαμεθανοί για να γλιτώσουν. Ο Δ. Ζακυθινός υπολογίζει ότι η κατάκτηση ολοκληρώθηκε στα 828. Από τα 827, οι Σαρακηνοί είχαν βάλει πόδι και στη Σικελία (εκεί, μετά από πρόσκληση του διοικητή του Βυζαντινού στόλου που είχε ανακηρύξει τον εαυτό του αυτοκράτορα). Τα δυο νησιά (Κρήτη και Σικελία) μετατράπηκαν σε βάσεις εξόρμησης οργανωμένων πειρατικών επιδρομών.

Από το 824, οι Άραβες ξεκίνησαν να κτίζουν το Ραμπντ ελ Χαντάκ, το Κάστρο της Τάφρου (τον Χάνδακα των Βυζαντινών, κατοπινό Ηράκλειο). Οι Βυζαντινοί προσπάθησαν να πάρουν πίσω την Κρήτη και να κυριεύσουν τη νέα πόλη. Ατύχησαν. Το νησί μεταβλήθηκε σε αραβικό εμιράτο που είχε ζωή περίπου ενάμισι αιώνα. Το κατέλυσε, στα 961, ο στρατηγός Νικηφόρος Φωκάς. Βρήκε ελάχιστους χριστιανούς και το νησί σε άθλια κατάσταση.

Η βυζαντινή εθνοκάθαρση:

Οι Άραβες χρονογράφοι αναφέρουν ότι ο στρατός του Νικηφόρου Φωκά έσφαξε ή πουύλησε δούλους 200.000 ομοεθνείς τους άνδρες και γυναικόπαιδα. Χριστιανική εκκλησία ή ιερέας δεν υπήρχαν στο νησί. Κι από τους ελάχιστους ντόπιους που είχαν απομείνει σχεδόν κανένας δεν ένιωθε Έλληνας, Βυζαντινός ή χριστιανός.

Στα 963, ο στρατηγός Νικηφόρος Φωκάς βρέθηκε αυτοκράτορας. Έχοντας προσωπική εμπειρία από την κατάσταση στην Κρήτη, έστειλε πάμπολλους ιερείς, διέταξε και μετέτρεψαν τα τζαμιά σε εκκλησίες και ξεκίνησε τεράστιο πρόγραμμα εποίκησης του νησιού. Λείπουν οι γραπτές μαρτυρίες για την προέλευση των νέων κατοίκων. Ο καθηγητής Ν. Β. Τωμαδάκης όμως πιστεύει ότι τα τοπωνύμια μιλούν γι' αυτήν: Αρμένιοι στις επαρχίες Αποκορώνου, Ρεθύμνης και Σητείας. Αρμενοχώρι στην επαρχία Κισάμου. Αρμενιανά στην επαρχία Αμορίου. Σκλάβοι και Σκλαβεδιάκου στην επαρχία Σητείας. Σκλαβοχώρι στην επαρχία Πεδιάδας. Σκλαβοπούλα και Τσακώνω(ν) στην επαρχία Σελίνου. Βαρβάροι, Βαρβάρω και Ρωσοχώρια στην επαρχία Πεδιάδας.

Η Κρήτη απετέλεσε ξεχωριστό θέμα με διοικητή στρατηγό που έδρευε στον Χάνδακα. Στα χρόνια του αυτοκράτορα Αλέξιου Α' Κομνηνού (1081 – 1118), ο διοικητής στρατηγός Καρύκης επαναστάτησε εναντίον της Κωνσταντινούπολης. Ο αυτοκράτορας έστειλε τον στόλο να επιβάλει την τάξη. Δεν πρόλαβε. Την ώρα που τα πλοία έπιαναν Κάρπαθο, οι κάτοικοι της Κρήτης συνελάμβαναν τον στασιαστή. Όταν ο αυτοκρατορικός στρατός βγήκε στον Χάνδακα, βρήκε τον Καρύκη νεκρό. Ο Αλέξιος όμως είχε πεισθεί ότι το νησί χρειαζόταν να μπολιαστεί με νέο αίμα, ικανό να διαφυλάξει την τάξη, ώστε να μη χρειάζεται να κινείται ο στόλος για ψύλλου πήδημα. Η Κρήτη χωρίστηκε σε φέουδα και διανεμήθηκε σε αρχοντικές οικογένειες της Κωνσταντινούπολης, οι οποίες δέχτηκαν να πάνε εκεί. Έμειναν στην ιστορία ως «Δώδεκα αρχοντόπουλοι» που ήταν οι εξής:

Νικηφόρος **Αργυρόπουλος** ο επιλεγόμενος Αντιστεφανίτης (η οικογένεια έβγαλε λόγιους και στρατηγούς, αλλά και τους πρώτους εναντίον των Βενετσιάνων επαναστάτες, ενώ από αυτήν καταγόταν ο αυτοκράτορας Ρωμανός Γ').

Κωνσταντίνος **Βαρούχας** (η οικογένειά του έμεινε στο νησί ως την τουρκική κατάκτηση οπότε μετανάστευσε στην Κεφαλονιά).

Δημήτριος **Βλαστός** (η οικογένεια διακλαδίστηκε στη Ζάκυνθο, τη Χίο, την Ιστρία και τη Δαλματία κι έβγαλε πολλούς λόγιους και επιστήμονες).

Φίλιππος **Γαβαλάς** (από την ίδια οικογένεια προέρχονταν οι κατοπινοί αυθέντες της Ρόδου).

Ανδρέας **Μελισσηνός** (η οικογένεια έδωσε τους αρχηγούς της επανάστασης του 1230 εναντίον των Βενετσιάνων, ενώ από τον κλάδο της στη Νίκαια προερχόταν ο Αλέξιος Στρατηγόπουλος που ανακατέλαβε το 1261 την Κωνσταντινούπολη από τους Φράγκους).

Λέων **Μουσούρος** (η οικογένεια έδωσε πολλούς τιτλούχους στην κατοπινή Υψηλή Πύλη).

Μαρίνος **Σκορδίλης** (η οικογένεια πρόσφερε πολλούς ηγέτες επαναστάσεων εναντίον των Βενετσιάνων).

Ιωάννης **Φωκάς** (από αυτόν κατάγονται οι ιππότες Καλλέργες που έπαιξαν σπουδαίο ρόλο στα κατοπινά επαναστατικά χρόνια).

Ευστράτιος ή Ευστάθιος **Χορτάτζης** (η οικογένεια έδωσε ηγέτες επαναστάσεων αλλά και τον συγγραφέα της «Ερωφίλης».

Τη δωδεκάδα συμπλήρωναν οι Θωμάς **Αρκολέος**, Ματθαίος **Καφάτος** και Λουκάς **Λίτινος**.

Για ένα αιώνα, οι φεουδάρχες καλά πέρασαν. Μετά, πλάκωσαν Γενοβέζοι, Βενετσιάνοι και Μαλτέζοι, όλοι μαζί.

Οικόπεδο αξίας 70.500 ευρώ :

Στα 1203, οι Φράγκοι της 4^{ης} Σταυροφορίας πλιατσικολογούσαν στη Ζάρα της Δαλματίας, ενώ στην Κωνσταντινούπολη βασίλευε ο Αλέξιος Γ' Άγγελος, έχοντας εκθρονίσει και τυφλώσει τον Ισαάκιο Άγγελο. Ο τυφλός Ισαάκιος έστειλε τον γιο του, Αλέξιο Δ', να υποσχεθεί 200.000 μάρκα στους σταυροφόρους, αν βοηθούσαν να αποκατασταθεί στον θρόνο του. Ο Αλέξιος Δ' υποσχέθηκε το χρήμα στον αρχηγό των σταυροφόρων, Βαλδουίνο της Φλάνδρας, κι εκχώρησε την Κρήτη στον Βονιφάτιο τον Μομφερατικό, δεύτερο ισχυρό άντρα των σταυροφόρων. Όμως τα πράγματα δεν έγιναν ακριβώς όπως τα υπολόγιζαν οι Βυζαντινοί.

Στις 13 Απριλίου του 1204, οι Φράγκοι της 4^{ης} Σταυροφορίας πήραν την Κωνσταντινούπολη. Μέσα στη σύγχυση, Γενοβέζοι πειρατές με 24 πλοία έπιασαν στην Κρήτη, κυρίευσαν κάποιες ακτές χωρίς να συναντήσουν αντίσταση κι άρχισαν να τις χρησιμοποιούν ως ορμητήρια για τις επιδρομές τους.

Το νησί όμως ανήκε στην περιουσία του Βονιφάτιου που έγινε βασιλιάς της Θεσσαλονίκης. Η Κρήτη του έπεφτε κάπως μακριά. Και είχε ανοίξει και μέτωπο εναντίον του Βαλδουίνου της Φλάνδρας που παρίστανε τον αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης. Είχε ανάγκη συμμάχων και οι Βενετσιάνοι του φάνηκαν καλή περίπτωση. Γνωρίζοντας το φανερό ενδιαφέρον τους για την Κρήτη, πρότεινε να τους την πουλήσει. Το συμβόλαιο συντάχθηκε στην Αδριανούπολη και υπογράφηκε στις 12 Αυγούστου του 1204. Η Κρήτη πουλήθηκε στους Βενετσιάνους για 10.000 ασημένια μάρκα (περίπου 70.500 ευρώ αλλά με μεγαλύτερη αγοραστική αξία από τη σημερινή).

Στην άλλοτε βυζαντινή επικράτεια γινόταν το «έλα να δεις». Απασχολημένοι με τη διανομή των εδαφών, οι Βενετσιάνοι θεωρητικά μόνο κατείχαν την Κρήτη: Στα 1205, οι Ρενιέρης Δάνδολος και Ρογήρος Πρεμαρίνης, με 31 γαλέρες, πήραν τον Χάνδακα, ενώ μια μοίρα του στόλου υπό τον Μοροζίνι (διαφορετικό από εκείνον που το 1687 τίναξε τον Παρθενώνα στον αέρα) κυρίευσε το νησάκι Σπιναλόγκα και συνέλαβε τον Γενοβέζο πειρατή Λέοντα Βετράνο (τον κρέμασαν αργότερα στην Κέρκυρα).

Οι Γενοβέζοι βρήκαν χρυσή ευκαιρία να επέμβουν. Στα 1206, ο Γενοβέζος κόμης της Μάλτας, Ερρίκος Πεσκατόρε, πήρε τον Χάνδακα δίχως δυσκολία κι άπλωσε την επικράτειά του στην Κεντρική και την Ανατολική Κρήτη. Αναγκαστικά, οι Βενετσιάνοι έσπευσαν να ανακτήσουν την περιουσία που είχαν πληρώσει για να την αποκτήσουν. Στα 1207, ο Πεσκατόρε αναγκάστηκε να φύγει από τον Χάνδακα αλλά η σύγκρουση Γενοβέζων και Βενετσιάνων συνεχιζόταν. Οι Βενετσιάνοι έστειλαν προβλεπτή στον Χάνδακα τον Ιάκωβο Τιέπολο, δούκα της Κρήτης όπως τον είπαν (1209). Στη θάλασσα, ο βενετσιάνικος στόλος νίκησε τον γενοβέζικο. Ο γενοβέζικος στρατός αποσύρθηκε από την Κρήτη. Ο Πεσκατόρε έμεινε μόνος. Διαπραγματεύτηκε και τη δική του αποχώρηση, εισέπραξε κάποιο καλό ποσόν κι έφυγε. Ήταν το 1212.

Οι Βενετσιάνοι έμειναν στην Κρήτη ως το 1669. Κανένας τους δεν θα υποστήριζε ότι πέρασαν καλά, τουλάχιστον τους δυο πρώτους αιώνες.

Η αρπαγή της γης:

Στους 150.000 κατοίκους της Κρήτης, τον πρώτο αιώνα της βενετσιάνικης κατοχής ήρθαν να προστεθούν 10.000 άποικοι από τη Βενετία. Άρχισαν να κτίζουν ισχυρά φρούρια σε επίκαιρα σημεία και να ενισχύουν όσα υπήρχαν. Δημιούργησαν χωροφυλακή την οποία επάνδρωσαν 12.000 τυχοδιώκτες μισθοφόροι κι οργάνωσαν ιππικό αποκλειστικά από Βενετσιάνους αποίκους. Στην αρχή, διατήρησαν τη βυζαντινή δομή στη διοικητική διαίρεση της Κρήτης, την οποία χώρισαν σε έξι τμήματα (σεξτέριες), όσα υπήρχαν και στην ίδια τη Βενετία. Καθένα από αυτά πήρε το όνομα της αντίστοιχης «σεξτέριας» της νησιωτικής δημοκρατίας (του Αγίου Μάρκου, των Αγίων Αποστόλων κ.λπ.). Έναν αιώνα αργότερα (1307), το νησί διαιρέθηκε σε τέσσερα διαμερίσματα που σχεδόν αναλλοίωτα διατηρήθηκαν

και μετά το 1669, στην εποχή της τουρκοκρατίας:

1. Του Χάνδακα (Candia): Ο σημερινός νομός Ηρακλείου, μαζί με το Λασιθί και το Μιραμπέλλο.
2. Του Ρεθύμνου (Rettimo): Ο σημερινός νομός Ρεθύμνης.
3. Των Χανίων (Canea): Ο σημερινός νομός Χανίων.
4. Της Σητείας (Sitia): Οι σημερινές επαρχίες Σητείας και Ιεράπετρας.

Τα Σφακιά εντάχθηκαν στο διαμέρισμα των Χανίων αλλά μόνο θεωρητικά. Οι ανυπότακτοι Σφακιανοί ποτέ τους δεν υπέκυψαν στη Βενετία. Οι αξιωματούχοι ξεμπέρδεψαν μαζί τους, χαρακτηρίζοντάς τους σαν μια περίεργη «ωραία, πολεμική και γενναία φυλή». Μόλις προς το τέλος της παρουσίας τους στην Κρήτη μπόρεσαν να στήσουν δυο μικρά φρούρια, της Χώρας Σφακίων και το Φραγκοκάστελο.

Ανώτερος αξιωματούχος του νησιού ήταν ο δούκας της Κρήτης που είχε την έδρα του στον Χάνδακα. Τα υπόλοιπα διαμερίσματα διοικούσαν ρέκτορες με έδρες τις πρωτεύουσες των νομών. Τρία συμβούλια, «των νομοθετών», «το Μέγα» και το «γενικό των τιμαριούχων» πλαισίωναν τον δούκα. Τα μέλη τους προέρχονταν από τις περίπου πεντακόσιες οικογένειες αριστοκρατών Βενετσιάνων που εγκαταστάθηκαν στο νησί και μοιράστηκαν τη γη. Θεωρητικά στην αρχή, καθώς οι Βυζαντινοί τιμαριούχοι δεν παρέδωσαν τα κτήματά τους αμαχητί.

Οι Βενετσιάνοι κατήργησαν την ορθόδοξη αρχιεπισκοπή και τις επισκοπές, δήμευσαν την εκκλησιαστική γη, εγκατέστησαν Λατίνους ιεράρχες, ελάττωσαν τον αριθμό των ορθόδοξων ιερέων και μετέτρεψαν πολλές εκκλησίες σε καθολικούς ναούς. Έβαλαν βαριά φορολογία για να τα βγάλουν πέρα και μοίρασαν στα χαρτιά τα ελληνικά φέουδα και στην πράξη τα κτήματα των όποιων ελεύθερων μικρομεσαίων κτηματιών. Με άλλα λόγια, έκαναν ό,τι μπορούσαν για να ενώσουν εναντίον τους τη βυζαντινή αριστοκρατία και τον ντόπιο πληθυσμό. Ούτε λίγο ούτε πολύ, προκάλεσαν 27 επαναστάσεις στα διακόσια πρώτα χρόνια της παρουσίας τους στην Κρήτη.

(Έθνος της Κυριακής, 2001 – 2002) (τελευταία επεξεργασία, 25.5.2010)

